

dziale na początku książki. Wprowadza to niepotrzebne zamieszanie i może stwarzać problemy w późniejszym ich cytowaniu.

Atlas kończy przegląd 7 gatunków prawdopodobnie lęgowych w kraju (orzełek *Aquila pennata*, kobczyk *Falco vespertinus*, bekasik *Lymnocyptes minimus*, rybitwa popielata *Sterna paradisaea*, zaroślówka *Acrocephalus dumetorum*, zaganiacz szczebiotliwy *Hippolais polyglotta* i jer *Fringilla montifringilla*) oraz 3 gatunków lęgowych, ale pochodzących z niewoli (bernikla kanadyjska *Branta canadensis*, kazarka rdzawa *Tadorna ferruginea* i mandarynka *Aix galericulata*). Na uwagę zasługuje obfite, bo aż 60 stronicowe streszczenie w języku angielskim, szczególnie przydatne dla czytelników zza granicy.

Reasumując, „Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004” należy do jednych z najbardziej udanych omówień krajowej fauny i obok „Awifauny Polski” jest (i długo będzie!) najważniejszym dziełem przedstawiającym rozmieszczenie i liczebność krajowej awifauny lęgowej. Redaktorom tego opracowania należą się głębokie ukłony, mimo że z dużym opóźnieniem, zdecydowali się jednak na jego opublikowanie.

Literatura

- Głowaciński Z. (red.). 2001. Polska czerwona księga zwierząt. PWRiL, Warszawa.
- Hagemeijer W.J.M., Blair M.J. (eds). 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T&AD Poyser, London.
- Kowalski J., Dyrzc A. 1995. Pierwsze stwierdzenie trznadla białogłowego (*Emberiza leucocephalos*) w Polsce. Not. Orn. 36: 166–168.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Uhlig R., Mundt J., Kaliciuk J. 1998. Liczebność rybitwy białoczelnej *Sterna albifrons* nad Dolną Odrą między Zalewem Szczecińskim a ujściem Warty. Przegl. Przyr. 9, 3: 85–93.

Łukasz Ławicki

Chmielewski S., Stelmach R. (red.). 2009. Ostoje ptaków w Polsce – wyniki inwentaryzacji, część I. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań

Książka „Ostoje ptaków w Polsce – wyniki inwentaryzacji, część I” pod redakcją Sławomira Chmielewskiego i Romana Stelmacha przedstawia wyniki szczegółowej inwentaryzacji, jaką na zlecenie Ministerstwa Środowiska przeprowadzono w 2008 roku w 17 ostojach ptaków. Niewątpliwie pomysł, żeby zebrać wyniki tych inwentaryzacji w jednym, szeroko dostępnym wydawnictwie jest jednym z głównych atutów tej książki. Dzięki temu rezultaty badań terenowych, zamiast zostać zdeponowane w specjalistycznych, trudno dostępnych dokumentach, jak raporty środowiskowe, czy plany ochrony, lub co gorsza w notatnikach terenowych, „ujrzały światło dzienne” i zostały zaprezentowane szerszej rzeszy odbiorców. Można sobie życzyć, żeby częściej wyniki badań faunistycznych prezentowane były w takiej formie, ułatwiającej bez wątpienia ich szersze propagowanie.

Książka „wizualnie” prezentuje się bardzo dobrze – ponad 200 stron formatu B4, zawierających oprócz tekstu, kilkadziesiąt tabel, kilkanaście map, 2 załączniki, a także wiele znakomitych fotografii siedlisk i ptaków – całość w atrakcyjny sposób przedstawia zgromadzony w środku materiał.

Informacje w książce są zasadniczo podzielone na dwie części – wstępną, omawiającą m.in. metodykę badań a także sposób analizy wyników, oraz część gdzie opisane są wyniki inwentaryzacji w poszczególnych obszarach. Całość zamyka krótka analiza uzyskanych danych.

Zasadniczą częścią rozdziału wstępnego jest opis metodyki. Prezentuje on dość dokładnie wymagania siedliskowe inwentaryzowanych gatunków, wskazując na dużą wiedzę Autora w tym zakresie. Sugestie co do sposobu prowadzenia kontroli terenowych są jednak niekiedy dość pobieżne, a w przypadku niektórych gatunków „dyskusyjne”, szczególnie porównując je z wytycznymi

zawartymi w „Poradniku metodycznym...” (Chylarecki et al. 2009). Dodatkowo, trudno się oprzeć wrażeniu, że rozdział ten jest spisem zaleceń dotyczących sposobu inwentaryzacji poszczególnych gatunków, nie wiadomo jednak, na ile poszczególne zespoły inwentaryzacyjne stosowały się do tych zaleceń, a więc, jak w rzeczywistości przebiegały prace inwentaryzacyjne w ostojach. Brak zatem informacji o liczbie i terminach **kontroli rzeczywiście przeprowadzonych** w poszczególnych ostojach, wykonaniu kontroli nocnych, czy używaniu stymulacji głosowej dla wybranych gatunków. Nie dowiemy się więc, np. jak dokładnie policzono głuszca w Paśmie Policy, zielonkę w Dolinie Dolnej Skawy, gąsiorka w Dolinie Górnego Nurca, a także pozostałe gatunki – możemy przeczytać jedynie o ogólnych **zaleceniach**, odnośnie metodyki ich liczenia. Wydaje się, że lepszym rozwiązaniem byłoby zamieszczenie w książce krótkiego rozdziału wprowadzającego do założeń metodycznych, a dodatkowo w częściach opisujących poszczególne ostoje, dodanie osobnych rozdziałów metodycznych, w których krótko, ale treściwie przedstawiony byłby przebieg inwentaryzacji w każdym obszarze. Autorzy zastosowali taki układ tylko w przypadku Borów Tucholskich – informacje metodyczne ujęto tu w osobnym podrozdziale. Ale znowu, znajdujemy tu dość ogólne informacje o zaleceniach co do prowadzenia inwentaryzacji, a nie opis jej wykonania. Szczególnie w przypadku tej największej krajowej ostoi ptaków (ale także innej dużej ostoi – Beskidu Żywieckiego) czytelnikowi należą się dokładne wyjaśnienia jak poszczególne grupy gatunków zostały liczone (np. czy były liczone na powierzchniach próbnych) i w jaki sposób uzyskano dla nich oszacowania liczebności. W rozdziale dotyczącym metodyki znalazły się także zajmujące sporo miejsca wykazy gatunków objętych liczeniem wraz ze skrótami używanymi podczas mapowania oraz symbole używane do kartowania gatunków – jeśli autorzy uznali za celowe ich zamieszczenie, to powinny się one znaleźć raczej w załącznikach na końcu książki.

Część przedstawiająca wyniki inwentaryzacji w poszczególnych ostojach prezentuje się czytelnie i poprawnie. Autorzy poszczególnych rozdziałów należą z reguły do ornitologów z wieloletnim doświadczeniem, gwarantując wysoki poziom zarówno badań terenowych, jak i analizy i przedstawienia danych. Układ tekstu w tej części nie budzi zastrzeżeń, oprócz wspomnianego już braku opisu prowadzenia inwentaryzacji osobno dla każdej ostoi. Co ważne, Autorzy poszczególnych rozdziałów mają tu większe pole do popisu niż przy artykułach publikowanych w czasopismach recenzowanych, czy w zbiorczych monografiach, ponieważ nie są tak mocno ograniczeni objętością tekstu. Czytelnik może więc przeczytać znacznie więcej o rozmieszczeniu poszczególnych gatunków w ostoi, czynnikach wpływających na ich liczebność, czy zmianach siedliskowych. Szczególnie cenna jest analiza zagrożeń prezentowanych osobno dla każdej ostoi. Jest to niewątpliwie jeden z atutów tej publikacji – oprócz suchych danych liczbowych, dostajemy tu też pełniejszy opis informacji istotnych m.in. dla właściwego planowania ochrony tych obszarów.

Kluczowe dane dotyczące liczebności poszczególnych gatunków uzyskane w wyniku prowadzonych prac inwentaryzacyjnych, ujęte są w tabelach – zaznaczona tam jest wartość minimalna, oraz szacunkowa (brak jednak informacji o tym jak uzyskano te wartości, prócz gatunków związanych ze zbiornikami wodnymi, wymienionymi w tabeli na stronie 32–33). Przy poszczególnych gatunkach wskazane są także rodzaje zagrożeń, które mogą wpływać na ich liczebność. Dodatkowo w tabelach przy kluczowych gatunkach podano kryteria BirdLife International stosowane do wyznaczania ostoi ptaków (Heath & Evans 2000). Niestety kryteria te w niektórych przypadkach zostały przyznane w sposób niewłaściwy. Najwięcej zastrzeżeń można mieć do sposobu używania kryterium C6 – a więc kryterium wskazującego najważniejsze w danym kraju lęgowiska gatunków zagrożonych na terenie Unii Europejskiej. W warunkach polskich kryterium to wskazuje 10 najważniejszych ostoi dla danego gatunku (w uzasadnionych przypadkach może to być większa liczba – patrz Sidło et al. 2004, Wilk et al. 2010). Autorzy publikacji widocznie o tym zapomnieli, stosując to kryterium prawdopodobnie zawsze, gdy liczebność danego gatunku przekroczyła próg 1% populacji krajowej, co nie jest wystarczającym warunkiem. Nieuzasadnione było więc użycie tego kryterium m.in. w przypadku rybitwy rzecznej w Dolinie Dolnej Skawy, kani czarnej w Borach Tucholskich, czy dzięcioła białogrzbietego w Paśmie Policy. Nawet biorąc pod uwagę dane referencyjne z publikacji Sidło et al. (2004), liczebność tych gatunków nie mieści się wśród 10 najważniejszych lęgowisk krajowych. Niedociągnięć nie ustrzeżono się też w przypadku stosowania kryterium C1 oraz C2/C3. Kryterium C1 wskazujące obszary ważne dla gatunków zagrożonych globalnie,

których lista jest aktualizowana ostatnio corocznie (patrz: www.iucnredlist.org). W przygotowywanej publikacji należało więc skorzystać z najnowszej dostępnej listy gatunków zagrożonych globalnie, na której w momencie przygotowywania publikacji nie było już bielika, dla którego autorzy stosują kryterium C1, natomiast pojawiły się nowe gatunki, a więc kraska, czy rycyk. Podobnie w przypadku kryteriów C2/C3 odnoszących się głównie do gatunków migrujących, nie skorzystano z najnowszej dostępnej publikacji przedstawiającej progi kwalifikujące (m.in. 1% wartości poszczególnych populacji wędrówkowych) dla ptaków wodno-błotnych (Scott & Delany 2006). Progi te dla niektórych gatunków (m.in. gęsi czy łabędzi) znacznie się zmieniły. Powyższe uwagi skłaniają do bardziej generalnego komentarza. Przyznawanie kryteriów BirdLife International jest procesem wymagającym współpracy z tą organizacją. Za wdrażanie programu ostoi ptaków IBA w Polsce odpowiedzialny jest krajowy partner BirdLife (OTOP) i to przedstawiciele tej organizacji, na podstawie analizy pełnego zestawu danych, odpowiadają za wstępne przydzielenie kryteriów poszczególnym obszarom. Następnie kryteria te są wpisywane do Światowej Bazy Ptaków (World Bird Database), gdzie weryfikowane są przez zespół BirdLife International. Taki system zapewnia spójność i jednolitość przydzielania kryteriów, oraz sprawia, że sieć ostoi ptaków obejmująca obecnie ok. 11 000 obszarów na całym świecie, jest w skoordynowany sposób zarządzana. Przyznawanie kryteriów BirdLife International w różnych publikacjach, przez różnych autorów, dysponujących nie zawsze kompletnymi danymi, spowodować może tylko chaos na tym polu. Przy tego typu publikacjach zaproponować więc można jedno z dwóch rozwiązań: (1) wstrzymanie się od przyznawania kryteriów, w odpowiednich przypadkach zaznaczając tylko, np. że dany gatunek przekracza próg 1% populacji krajowej, lub też (2) przydzielanie kryteriów konsultować wcześniej z krajowym partnerem BirdLife International.

Podsumowując, ukazała się na naszym rynku wartościowa i bez wątpienia potrzebna publikacja. W najbliższych latach wiele kolejnych obszarów Natura 2000 będzie inwentaryzowanych, należy więc sobie życzyć, żeby wyniki także tych kolejnych inwentaryzacji podsumowywane były w tego typu wydawnictwach. Przy ich przygotowywaniu warto jednak zadbać o poprawienie niedociągnięć wymienionych w niniejszej recenzji.

Literatura

- Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z. (red.). 2009. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. GIOŚ, Warszawa.
- Delany S., Scott D. (eds). 2006. Waterbird Population Estimates – Fourth Edition. Wetlands International, Wageningen, The Netherlands.
- Sidło P.O., Błaszowska B., Chylarecki P. (red.). 2004. Ostoje ptaków o znaczeniu europejskim w Polsce. OTOP, Warszawa.
- Heath M.F., Evans M.I. (red.). 2000. Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation. 2. Cambridge, UK: BirdLife International (BirdLife Conservation Series No. 8).
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.

Tomasz Wilk